

8. Пометун О., Пироженко Л., Коберник Г. Інтерактивні технології навчання. Київ: Науковий світ, 2004. 85 с.
9. Короткова М.В. Методика проведення ігор и дискуссий на уроках истории. Москва: Изд-во Владос-пресс, 2001. 256 с.
10. Барнінець О. Застосування ігор як засобу формування предметних компетентностей на уроках історії. URL: <http://oldconf.peasmo.org.ua/node/923>
11. Барнінець О. Класифікація ігрових методів. С. 17.
12. Ключові освітні компетентності. URL: <http://osvita.ua/school/theory/2340/>
13. Історія України. Всесвітня історія 5–9 класи: навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів / О. Пометун, В. Власов, Р. Єтушенко та ін. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
14. Там само. С. 6.
15. Борзова Л.П. Игры на уроках истории. Москва: Владос-пресс, 2001. 325 с.

В статтє анализируются методологические свойства дидактических игр и преимущества их применения при изучении истории общеобразовательных учреждений; рассматривается проблема классификации дидактических игр и характеризуются возможности дидактических игр в формировании предметно-исторических компетентностей учащихся.

Ключевые слова: *игра, дидактическая игра, учебная деятельность, познавательная деятельность, игровая деятельность, учебный интерес.*

Отримано: 02.11.2018

УДК 373.5.091.313:[94(477)+821.161.2

Оксана Василюк
м. Київ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті охарактеризовано педагогічні умови використання міжпредметних зв'язків історії України та української літератури. До них відносяться використання інтегрованих та бінарних уроків, організація учнівських проектів-досліджень, використання міжпредметних способів діяльності та спрямованість міжпредметних зв'язків на формування складників предметної історичної компетентності: хронологічного, просторового, інформаційного, логічного, аксіологічного.

Ключові слова: *міжпредметні зв'язки, педагогічні умови, бінарний урок, інтегрований урок, проект-дослідження, історична компетентність.*

З ухваленням Концепції Нової української школи (2016) та Закону України про освіту (2017) в освітній теорії та практиці

набуває актуальності поняття міжпредметної інтеграції окремих навчальних дисциплін та споріднених галузей знання, що орієнтує педагогів на нову організацію змісту освіти на засадах комплексності, системності, інтегративності. Тому визначення педагогічних умов використання міжпредметних зв'язків, зокрема історії України та української літератури, є важливим завданням методики навчання зазначених дисциплін.

Проблема зв'язків історії з іншими навчальними предметами досліджується такими сучасними українськими ученими, методистами і вчителями-практиками, як Г. Бабійчук, К. Баханова, Ю. Бицюра, Г. Гречушкіна, М. Добриця, С. Защинська, В. Корнєєва, О. Мариновська, О. Матюшенко, О. Пометун, Л. Соловйова, О. Удод та ін., у працях яких висвітлені зміст таких зв'язків, прийоми і методи їх реалізації на уроках, підходи до інтегрованого навчання, проведення бінарних уроків. Водночас потребують дослідження педагогічні умови використання міжпредметних зв'язків.

Метою статті є характеристика педагогічних умов використання міжпредметних зв'язків історії України та української літератури, зокрема на прикладі вивчення літературної творчості Т.Г. Шевченка.

Аналіз наукової літератури дав підстави обґрунтувати педагогічні умови реалізації міжпредметних зв'язків історії України з українською літературою, а саме:

- ✓ використання інтегрованих та бінарних уроків (інтегрований урок, використовуючи тісні міжпредметні зв'язки, проводить один учитель; бінарний урок характеризується тим, що його проводять два вчителі);
- ✓ організація учнівських проектів-досліджень за темами спілними для курсу історії і курсу літератури;
- ✓ використання міжпредметних способів діяльності (робота з текстами, характеристика видатних літераторів-громадських і політичних діячів, висвітлення історичних подій, процесів і явищ, які є основою змісту для історії України і тлом для уроків української літератури тощо);
- ✓ спрямованість міжпредметних зв'язків на формування складників предметної історичної компетентності: хронологічного, просторового, інформаційного, логічного, аксіологічного.

Детально охарактеризуємо визначені нами методичні умови.

З метою характеристики методики проведення бінарних уроків звернемося до рекомендацій А. Небоги, М. Садового, О. Трифонові¹. На думку дослідників, потенціал бінарних уроків вищий за звичайний урок з предмета. Оскільки бінарний

урок проводять два вчителі, то вони мають на етапі підготовки до уроку розподілити завдання та визначити обсяги навчального змісту, відповідно до програм, з історії України та української літератури з урахуванням мети та завдань уроку. Вчителі повинні чітко визначити методи і прийоми навчальної роботи на уроці й окреслити перелік необхідних засобів навчання (підручники, посібники, наочність, медіаресурси, мережеві ресурси тощо).

Спіраючись на висновки О. Пометун² і К. Баханова³, в основі визначення навчальних завдань бінарних уроків має знаходитися таксономія Блума. Навчальні завдання вчителі визначають не для себе («показати», «пояснити», «розкрити» тощо), а для учнів, і формулюють ці завдання дієсловами: після уроку учні будуть знати, показувати на карті, характеризувати, порівнювати, висловлювати, оцінювати та ін. Мета навчальної теми з історії має співпадати з метою та навчальною темою з української літератури, або бути близькою до неї. Інакше ефективність бінарного уроку буде невисокою.

Важливе завдання для вчителів-предметників, які готують бінарний урок – на основі об'єктивних зв'язків між знаннями виокремити для уроку одиниці змісту, які можна і доцільно інтегрувати.

Дослідники А. Небога, М. Садовий, О. Трифонова рекомендують враховувати специфіку кожного навчального предмету⁴ (у нашому випадку – історії України та української літератури) в розкритті провідних ідей, характеристик подій, історичних постатей тощо. Так, у курсі української літератури учні знайомляться з біографіями видатних вітчизняних літературних діячів, основним акцентом в яких є етапи творчості. В курсі історії України акцент у біографіях зазначених постатей робиться на їх публічну, громадську, політичну та іншу діяльність. У комплексі – маємо «стереоскопічну» всебічну характеристику персоналії, літературна складова характеристики якої дає емоційний фон для кращого запам'ятовування інформації про неї на уроці історії.

Фахівці зазначають, що бінарний урок має провідний і додатковий контекст. У нашому випадку – провідний контекст задається історією України. Саме тому вчитель історії визначається як провідний, який забезпечує дидактичне конструювання навчального змісту, визначає його обсяг та координує діяльність учителя української літератури.

Узагальнивши досвід багатьох учителів, які проводили бінарні уроки, дослідники зробили висновок щодо необхідності врахування таких особливостей:

✓ визначення педагогічно доцільної теми для проведення бінарного уроку з урахуванням об'єктивно існуючої основи змісту вивченого матеріалу;

- ✓ постановка й реалізація мети та завдань уроку, мотивація навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- ✓ обґрунтування вибору змісту навчального матеріалу вчителями різних предметів, що забезпечує інтеграцію навчальних досягнень учнів, системність і глибину їх знань;
- ✓ раціональний вибір методів і засобів організації навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- ✓ визначення основ технології проведення бінарного уроку;
- ✓ ефективність інтеграції зусиль «активних» і «пасивних» учасників у процесі реалізації поставлених цілей та завдань інтегрованого уроку;
- ✓ реалізація науково обґрунтованих функціональних обов'язків провідного вчителя у процесі уроку;
- ✓ підбиття підсумків бінарного уроку та оцінка його ефективності⁵.

Щодо структури бінарного уроку, то наведемо цитату зі статті А. Небоги, М. Садового, О. Трифонової: «Інтегрований урок є вимірником систематизації та узагальнення знань, умінь і навичок учнів. Повідомлення теми та завдань уроку; мотивація навчальної діяльності учнів; актуалізація та корекція опорних знань; повторення й аналіз основних фактів, подій, явищ; творче перенесення знань і навичок учнів у нові ситуації; узагальнення та систематизація навчальних досягнень учнів; основних ідей та наукових теорій, предметів складає макроструктуру інтегрованого уроку»⁶. Але компетентнісна орієнтація в навчанні вносить корективи в розуміння структури компетентнісно зорієнтованого уроку. Згідно з підходом, запропонованим науковцем Т. Смагіною, передбачається виокремлення так званих полів уроку: поле цілетворення, мотиваційне поле, змістове поле, технологічне поле, рефлексивне поле⁷. Зазначений підхід можна адаптувати до нашої теми і стверджувати, що структура компетентнісно зорієнтованого уроку має містити цілеутворювальний, мотиваційний, змістовий, технологічний та рефлексивний компоненти.

Крім бінарних уроків, реалізація міжпредметних зв'язків може відбуватися і на інтегрованих уроках. Відмінності між цими різновидами уроків ми визначаємо так: інтегрований урок проводить один учитель (у нашому випадку – вчитель історії), використовуючи міжпредметні зв'язки з іншими предметами (в нашому випадку – з українською літературою). Бінарний урок, як зазначалося вище, проводять два вчителі. У нашому випадку провідним на такому уроці буде вчитель історії. Вчитель української літератури працюватиме в координаті з колегою.

Як приклад бінарного уроку пропонуємо урок з історії України на тему: «Українська культура у першій половині

XIX ст.», яку можна ефективно поєднати з вивченням творчості Т.Г. Шевченка на уроках української літератури. Вивчення теми уроку з історії «Правобережна Україна у другій половині XVIII ст.» може бути поєднано з вивченням поеми «Гайдамаки» Т.Г. Шевченка в курсі української літератури. Таке поєднання, зокрема, надасть емоційності образам ватажків Коліївщини Максима Залізняка та Івана Гонти. Це сприятиме кращому розумінню та засвоєнню історичних фактів.

Розкриваючи другу педагогічну умову використання між-предметних зв'язків, зазначимо, що організація учнівських проєктів-досліджень за темами спільними для курсу історії і курсу літератури дає можливість у повному обсязі реалізувати діяльнісний підхід до навчання, як того вимагає Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти.

Робота учнів над проєктами сприяє формуванню всіх складників предметної історичної компетентності, акцентовано впливає на формування навчальних і життєвих умінь, навичок, сприяє виробленню ставлень та формуванню оцінних суджень.

Методисти наголошують, що проєктна діяльність повинна методично правильно організовуватися. Тема учнівського проєкту має бути актуальною і цікавою для учнів. Проєкт повинен мати чітко сформульовану мету і завдання. Учителю повинен розробити методичні рекомендації для учасників проєкту і націлити учнів на конструктивну роботу з метою отримання очікуваних результатів, які також потрібно визначити, зокрема це можуть бути знання, уміння, навички, ставлення, цінності тощо.

Проєкти можуть бути індивідуальними, груповими, індивідуально-груповими. Дослідниця М. Чорна так класифікує учнівські проєкти⁸:

✓ Дослідницькі проєкти, що потребують добре обміркованої структури, визначеної мети, актуальності предмета дослідження для всіх учасників, соціальної значущості, продуманості методів, зокрема експериментальних методів обробки результатів. Вони повністю підпорядковані логіці дослідження й мають відповідну структуру: визначення теми дослідження, аргументація її актуальності, визначення предмета й об'єкта, завдань і методів, визначення методології дослідження, висунення гіпотез розв'язання проблеми та визначення шляхів її розв'язання.

✓ Творчі проєкти, що не мають детально опрацьованої структури спільної діяльності учасників, вона розвивається, підпорядковується остаточному результату, прийнятій групою логіці спільної діяльності, інтересам учасників проєкту. Вони заздалегідь домовляються про заплановані результати та форму їх подання – рукописний журнал, колективний колаж,

відеофільм, вечір, свято тощо. І тоді потрібні сценарій фільму, програма свята, макет журналу, альбому, газети.

✓ Ігрові (рольові) проекти, учасники яких визначають між собою певні ролі, обумовлені характером і змістом проекту. Це можуть бути як літературні персонажі, так і реально існуючі особистості. Учасники імітують їхні соціальні та ділові стосунки, що ускладнюють вигаданими ситуаціями. Ступінь творчості учнів дуже високий, але домінуючим видом діяльності все-таки є гра.

✓ Інформаційні проекти, що спрямовані на збирання інформації про який-небудь об'єкт, явище, на ознайомлення учасників проекту з цією інформацією, її аналіз та узагальнення фактів. Такі проекти потребують добре продуманої структури, можливості систематичної корекції під час роботи над проектом.

✓ Практично орієнтовані проекти, які передбачають, що результат діяльності їх учасників чітко визначено з самого початку. Вони орієнтовані на соціальні інтереси учасників (документ, програма, рекомендації, проект закону, словник, проект шкільного саду).

За змістом розрізняють проекти у межах досліджуваного навчального проекту (монопроект) і проекти, засновані на змісті кількох навчальних предметів (міжпредметні)⁹.

Отже, підсумовуючи сказане про учнівські проекти, сформулюємо низку вимог до міжпредметних проектів з історії України та української літератури:

✓ ініціатива проектної діяльності може йти від учителя і від учнів;

✓ тематика проектної роботи визначається вчителем з урахуванням побажань учнів;

✓ тематика міжпредметного проекту має відображати зміст історії України для відповідного (8 чи 9) класу та програмний зміст української літератури;

✓ проект може бути один для класу, малі групи якого опрацьовують окремі завдання проекту;

✓ проекти можуть бути різні і тематично диференційовані між групами учнів;

✓ проект може бути дослідницький, творчий, ігровий, інформаційний;

✓ проект має бути значущим, тобто учні в процесі його здійснення розвивають предметну компетентність та ключові компетентності;

✓ проект повинен бути реалістичним, доступним віковим учнів, мати компетентнісну зорієнтованість;

✓ проект завершується уроком-презентацією (реферати, учнівські презентації, буктрейлери та ін.).

На уроці з історії України на тему «Українська культура у першій половині XIX ст.» можна запропонувати учням виконання проектів, пов'язаних з літературною творчістю Т.Г. Шевченка, що вивчається у курсі української літератури.

Однією з педагогічних умов успішної реалізації міжпредметних зв'язків є використання міжпредметних способів діяльності (робота з текстами, характеристика видатних літераторів – громадських і політичних діячів, висвітлення історичних подій, процесів і явищ, які є основою змісту для історії України і тлом для уроків української літератури тощо).

Окремо зазначимо, що скоординована діяльність учителів-предметників полягає і у виробленні спільних прийомів та методів навчання. Викладання історії та літератури має багато спільного. Можна стверджувати, що історична подія (факт) має зав'язок, кульмінацію і розв'язку, тобто історична реальність має естетичну структуру. Тож учитель не повинен бути стороннім розповсюджувачем інформації, він має використовувати саме ті прийоми та методи, що і його колега.

Очевидно, що в курсі історії України та української літератури є багато схожих способів діяльності. Так, наприклад, на уроках з обох предметів учні працюють з різними текстовими документами. Тому способи роботи з такими текстами на уроках історії можна використовувати і переносити на уроки української літератури для аналогічних потреб.

На уроках історії України для визначення особливостей суспільно-політичних поглядів і діяльності Т.Г. Шевченка можна аналізувати як зміст програмних документів Кирило-Мефодіївського братства, членом якого він був («Книга буття українського народу», «Записка»), так і зміст його художніх творів.

Важливою педагогічною умовою ефективної реалізації міжпредметних зв'язків є їх спрямованість на формування складників предметної історичної компетентності: хронологічного, просторового, інформаційного, логічного, аксіологічного.

Проблема структури предметної історичної компетентності розроблялася багатьма дослідниками. Основу в розуміння сутності предметної компетентності заклали О. Пометун, К. Баханов, В. Власов та ін.

Спочатку історичну предметну компетентність визначали як ціле, що складається з окремих компетенцій, серед яких виділяли шість, а саме: хронологічну, просторову, інформаційну, логічну, мовленнєву та аксіологічну. З розвитком наукового знання, зазначені компетенції стали називатися компонентами чи складниками предметної історичної компетентності. Прийняття Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти остаточно розмежувало зміст поняття «компетентність» і «компетенція». Мовленнєва компетентність

була визначена стандартом ключовою. Саме тому сьогодні ми можемо говорити в однині про предметну історичну компетентність, і про її п'ять складників: хронологічний, просторовий, інформаційний, логічний, аксіологічний.

Хронологічний складник компетентності пов'язаний з хронологією, з історичним часом і визначає здатність учня/-иці орієнтуватися в історичному часі.

Просторовий складник компетентності визначає здатність учня/-иці орієнтуватися в історичному просторі, вільно користуватися історичними картами та орієнтуватися в легендах цих карт.

Інформаційний складник компетентності характеризує здатність учня/-иці працювати з історичною інформацією, з різними історичними джерелами, адекватно оцінювати історичну інформацію та доцільно її використовувати на уроках і в життєвих ситуаціях.

Логічний складник предметної історичної компетентності характеризує здатність учня/-иці здійснювати мисленнєві операції за законами формальної логіки, аналізувати та синтезувати знання, критично мислити.

Аксіологічний складник предметної історичної компетентності характеризується як здатність учнів/-иць формулювати власні оцінні судження, мати власні ціннісні орієнтації, виявляти і стимулювати мотивацію до навчальних дій. Якщо формування знань для нашої школи є справою звичною і методично забезпеченою, то формування аксіологічного складника компетентності потребує підсиленої додаткової уваги і методичного супроводу. Значною проблемою є недосконалість і складність вимірювання рівнів сформованості ставлень і цінностей в учнів.

На формування складників предметної історичної компетентності значний вплив має вивчення української літератури. Саме емоційно-образне сприйняття особливостей конкретної історичної епохи за допомогою літературних творів допомагає зміцнювати історичну свідомість учнів та формувати історичне мислення, що визначається важливим завданням шкільної історичної освіти в нормативних документах галузі освіти. Це стосується й творів Т. Г. Шевченка, які ілюструють, наприклад козацький період історії України («Гайдамаки», «Чигирине, Чигирине»), а також особливості життя українців у першій половині XIX ст. («Катерина», «Наймичка»).

Отже, визначення та обґрунтування педагогічних умов використання міжпредметних зв'язків історії України та української літератури (використання бінарних та інтегрованих уроків; організація учнівських проектів-досліджень за темами спільними для курсу історії і курсу літератури; використання

міжпредметних способів діяльності, наприклад робота з текстами, характеристика видатних літераторів-громадських і політичних діячів, висвітлення історичних подій історії України, які є тлом для уроків української літератури; спрямованість міжпредметних зв'язків на формування складників предметної історичної компетентності: хронологічного, просторового, інформаційного, логічного, аксіологічного) сприяє активізації творчого потенціалу учнів, підвищенню якості засвоєння ними загальноосвітніх знань, їхньої практичної підготовки, забезпеченню формування історичної компетентності учнів. Подальші дослідження можуть бути пов'язані з характеристикою особливостей формування компетентностей учнів засобами міжпредметних зв'язків історії України та української літератури.

Примітки:

1. Небога А.О., Садовий М.І., Трифонова О.М. Бінарні уроки у системі освітніх вимірювань. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2011. № 10. С. 156-160.
2. Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.; Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник / за ред. О.І. Пометун. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.
3. Баханов К. Теорія і практика запровадження компетентнісного підходу до навчання історії в школі: кол. монографія / за заг. ред. К. Баханова. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2012. 520 с.
4. Небога А.О., Садовий М.І., Трифонова О.М. Бінарні уроки... С. 156-160.
5. Там само. С. 157.
6. Там само.
7. Смагіна Т.М. Теоретичні та практичні основи конструювання компетентнісного уроку. *Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. Івана Франка*. 2012. № 61. С. 128-131.
8. Чорна М.І. Метод проектів на уроках історії. Тернопіль; Харків: Ранок, 2011. 160 с.
9. Там само.

В статтє охарактеризовань педагогические условия использования межпредметных связей истории Украины и украинской литературы. К ним относятся использование интегрированных и бинарных уроков, организация ученических проектов-исследований, использование межпредметных способов деятельности и направленность межпредметных связей на формирование составляющих предметной исторической компетентности: хронологическая, пространственная, информационная, логическая, аксиологическая.

Ключевые слова: *межпредметные связи, педагогические условия, бинарный урок, интегрированный урок, проект-исследование, историческая компетентность.*

Отримано: 11.06.2018